

III. РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2017.66.21>
УДК 911.3

П. Макаренко, канд. геогр. наук, наук. співроб.
Національна академія наук України, Київ

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕГІОНАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ ЯПОНІЇ

Проаналізовано прояви та наслідки економічної кризи в Японії, розкривається система антикризових урядових заходів із стимулювання економічного росту, фондового ринку та ринку нерухомості, суспільно-політичних і соціальних програм. Розглядаються вдалі антикризові заходи та негативні наслідки дії регуляторної політики в умовах падіння внутрішнього та зовнішнього ринків. Проведено аналіз регіональної політики та економічні відносини з країнами-партнерами.

Ключові слова: економічна криза, антикризові заходи, регіональна політика, регіональне партнерство.

Постановка наукової проблеми. Протягом останніх років питання економічного розвитку в умовах кризових станів стоїть достатньо гостро. У першу чергу цьому сприяла фінансово-економічна криза в провідних економіках світу, що призвела до значного падіння рівня економічного розвитку в країнах сировинного сектора економіки. Економічна криза має свої передумови, загальні та специфічні риси, значні наслідки на суспільні й економічні сфери держави та системні регіональні зрушення. Аналіз характеру економічної кризи Японії дозволить використати вдалий досвід економічного росту при плануванні програм післякризового розвитку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічний розвиток Японії протягом другої половини ХХ ст. свідчить про вдалі антикризові заходи. Досвід виходу Японії із декількох економічних криз показав, що система державного регулювання економіки може мати різні поєднання адміністративних і ринкових методів та їхніх масштабів, недооцінка науково-технічного прогресу та її сучасного етапу приречені на економічне відставання з усіма негативними наслідками. У цьому аспекті роль реорганізації ринкових відносин перетворилася на головний і вирішальний чинник економічного і загалом суспільно-регіонального розвитку країни. Розвиток японської кризи являє інтерес не тільки з погляду аналізу секторальних зрушень економіки, а й у плані вивчення антикризової стратегії для України.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми.

У дослідженнях сталого суспільно-регіонального розвитку недооціненими залишаються причини виникнення міжнародних економічних криз і чинники, що визначають динаміку та результати виходу з кризових станів, роль країни в гасінні як власної, так і регіональної кризи, критичний аналіз програм і рекомендацій щодо реорганізації секторів економіки та їхні наслідки у світовій економіці.

Вивчення цих проблем дає можливість визначити теорію і практику зародження регіональних криз, по можливості запобігти їм, якщо будуть проведені докорінні зміни в методах управління економіками, що розвиваються, та їхніх регіональних взаємовідносин.

Формулювання цілей статті (Постановка завдання).

Для отримання цілісного уявлення про характер досліджуваних процесів проаналізувати хід кризових процесів, виявити специфічні риси між різними етапами розвитку кризи, характер зрушень у підприємницькій структурі, закономірності та особливості цього процесу, особливості державного секторального регулювання для відновлення промисловості, характеристику основних його напрямків.

Виклад основного матеріалу. Японія – одна з найбільш розвинених індустріальних країн світу, частка якої у світовому ВВП становить близько 16 %. Із 1960 до 1993 рр. країна була лідером серед 10 економік світу: ВВП на душу населення на початку економічного росту становив 30 % від аналогічного показника США, а в 1994 р збільшився до 82 %. Проте на рубежі 80–90-х рр. у країні відбулися катастрофічні економічні зрушення, що призвели до економічного потрясіння, яке зачепило всі категорії населення. Друга економічна криза 2008 р. лише загострила нерозв'язані проблеми антикризових заходів 90-х рр. [1].

Економічна криза початку 90-х рр. мала досить конкретні передумови, аналіз та осмислення яких дозволили пом'якшити кризу 2008 р. Проте перша криза була спричинена головним чином внутрішніми економічними чинниками. Події, які розгорнулися в зазначений період, своїм корінням сягають 60–70-х рр., коли японська економіка продемонструвала безпрецедентний ріст. На цьому етапі сформувалися специфічні риси, властиві японській економічній моделі. Її реалізація допомогла Японії створити другу за потужністю економіку у світі і вивела країну в число світових лідерів. Значущою особливістю японської економіки того періоду, безсумнівно, став високий ступінь державного регулювання як економіки, так і соціального життя [2, 10, 11].

Активна державна участь відповідала нагальним завданням японської економіки на всіх етапах її розвитку. Після нищівної поразки в Другій світовій війні вона також виявилася затребуваною як вирішальний чинник відновлення всіх ланок господарства. Адекватне реагування з боку держави на виклики, що пред'являлися часом, допомогли Японії досягти великих успіхів у найкоротші історичні терміни. Однак, починаючи із 70-х рр., роль держави в господарській діяльності стала змінюватися. Державне регулювання економіки не відповідало новим реаліям, що позначилося на зростанні ролі неоліберальної лінії розвитку фінансового ринку [6, 7, 8].

Стрімкий економічний ріст Японії в середині 80-х рр. минулого століття привів до накопичення фінансових коштів. Населення та суб'єкти підприємницької діяльності почали спрямовувати накопичені кошти в нерухомість. Ціни на нерухомість у кінці 90-х рр. зросли в десятки разів. Населення прагнуло купувати нові будинки під заставу власного житла. Уряд знижував відсоткові ставки за кредитами, а комерційні банки, що володіли великою кількістю вільних коштів, почали скуповувати іноземну валюту [4]. Унаслідок цього курс ієни різко впав. У відповідь на це Банк Японії вирішив підвищити відсоткові ставки. Банки не могли більше видавати кредити під низький відсоток, а клієнти – оплачувати свої

борги за позиками: доводилося продавати нерухомість та акції. Пішли масові банкрутства компаній, що видавали позики на житлове будівництво, а також тих, які займалися будівництвом. Почалося обвалення всієї фінансової системи держави [9].

У 2008 р. почався новий виток фінансово-економічної кризи, який на відміну від 1990 р. був спричинений зовнішніми чинниками. Друга економічна криза виявилася у вигляді сильного зниження основних економічних показників у більшості країн з розвинутою економікою, згодом переросло в глобальну рецесію. Якщо перша криза обумовлена внутрішньоекономічним розбалансуванням фінансового ринку та ринку іпотечного кредитування, то кризу 2008 р. пов'язують із загальною циклічністю економічного розвитку, перегрівом кредитного і фондового ринку, високими цінами на сировинні товари.

На кризові явища вплинули декілька внутрішніх чинників, які становили докризову економічну стратегію. За часи промислового росту сформувалася експортно орієнтована економіка, зросла частка зарубіжного виробництва, росла віддача від прямих інвестицій. Внесок експорту в економічне зростання Японії в період підйому оцінювався більш ніж у 50 %. Особливо динамічно зростав експорт машинобудівної продукції, у тому числі автомобілів (щорічний приріст у межах 15 %) [5]. Тривав процес інтернаціоналізації японських корпорацій. Безпосередньо перед кризою японські компанії проводили політику активного просування на азійські ринки.

Разом із тим, внутрішній ринок Японії в період економічного зростання в 2002–2007 рр. характеризувався застоєм споживчого попиту, а секторальний ріст відбувався в основному за рахунок інвестицій виробничих компаній. У 2008 р зафіксовано перші ознаки рецесії, що була викликана світовою фінансовою кризою та глобальним спадом ділової активності. Для японської економіки це знайшло відображення у швидкому скороченні обсягів експорту продуктів і послуг при одночасному погіршенні фінансового клімату. Відбулося падіння промислового виробництва в текстильній та хімічній промисловості, загальному машинобудуванні, кольоровій металургії, виробництві інформаційно-комунікаційного електронного устаткування. Почали скорочуватися інвестиції компаній, замовлення на машини й устаткування. Одночасно зросла кількість банкрутств і рівень безробіття.

Друга фаза економічної кризи носить структурний характер, пов'язаний з глибокими змінами в усіх сферах економічної діяльності, і перш за все у глобальній економіці. У цих умовах виник ризик подальшого зниження ділової активності в країні, супроводжуваний зростанням безробіття і загостренням соціальної напруженості, що в сукупності призведе до погіршення стану реального сектора економіки і до подальшої дестабілізації фінансової системи країни. Це викликано прагненням національної економіки пристосуватися до змін, що відбуваються в структурі споживання на внутрішніх і міжнародних ринках, викликаних наслідками світової кризи.

Проаналізувавши поточний стан на світових ринках і оцінивши ситуацію в країні, японський уряд розглянув пропозиції провідних політичних партій та схвалив "Комплекс стратегічних заходів щодо подолання кризи". Економіка Японії реагувала на це шляхом подальшого розвитку експортного потенціалу, орієнтованого на задоволення нових потреб на світових ринках, при одночасному скороченні залежності від зовнішніх джерел сировини і енергетичних ресурсів. Оновлена економіка Японії прагне до скорочення вуглеводневої енергетики, розвитку ресурсозберігаючих і безвідходних вироб-

ництв, які забезпечують оздоровлення навколишнього середовища. Цьому, зокрема, перешкоджають негативні демографічні явища, що виявляються в поступовому скороченні трудових ресурсів і в збільшенні частки населення літнього віку. Це значною мірою пов'язано з тим, що протягом тривалого часу в країні відбувається поступове старіння населення (з 2007 р. в країні почалося скорочення населення і до 2050 р. воно скоротиться на 26,8 млн) і знижується народжуваність при одночасному скороченні зайнятості у всіх секторах економіки і особливо в секторі малого і середнього підприємництва. Демографічні зміни в поєднанні з гострою економічною кризою ставлять японську економіку у важке становище, причому скорочення ринку праці в першу чергу негативно позначилося на стані сектора малого і середнього підприємства, де зосереджено 70 % зайнятого населення. Така ситуація ставить перед країною найважливіше завдання прискореного розвитку трудових ресурсів, запобігання професійної деградації й диспропорцій на ринку праці за рахунок інтенсивного навчання нових і перекваліфікації нині діючих фахівців.

У випадку Японії для подолання кризи найбільш ефективним виявився комплексний підхід, який включає розв'язання як проблеми платоспроможності, так і ліквідності в банківській системі. Уряд Японії прийняв низку економічних реформ, які повинні були допомогти вивести економіку країни з кризи. Парламент ухвалив рішення про націоналізацію проблемних банків, які накопичили великі борги, їхні акції викупувалися. Вжиті заходи включали рекапіталізацію банків і реструктуризацію боргів корпоративного сектора. Разом із тим, потрібно було підвищувати купівельну спроможність населення – уряд видавав подарунковий товарний чек на суму 30 тис. ієн (більше 200 дол), що досить дорого коштувало державі, але стимулювало ринкові відносини [3, 5, 8, 10, 11].

Ураховуючи ситуацію, що склалася, уряд країни мав намір подолати економічну кризу і забезпечити подальший сталий розвиток країни при виконанні таких найважливіших умов:

1. Державне регулювання, різке збільшення державних інвестицій в економіку – третина економіки є державною, хоч державне регулювання в Японії не передбачає прямого втручання уряду в економічні процеси або будь-яку регламентацію діяльності підприємств. На рівні регіональної політики була проведена децентралізація, розширені повноваження місцевих і регіональних органів влади та забезпечені необхідними фінансовими ресурсами.

2. Скорочення податків – з метою поживлення споживчого ринку уряд пішов на зниження податків на автомобілі, видачу державних дотацій на придбання побутової електротехніки, тимчасове зниження ставок на іпотечне кредитування, зниження податків для малого і середнього підприємництва, розширення податкових пільг, пов'язаних з витратами на науково-дослідницьку та конструкторську діяльність. Проведено скорочення частки національних податкових надходжень для стимулювання регіональних ринків. Впроваджено гранти для створення фондів регіонального розвитку з метою розвитку інфраструктури регіонів. Приклад прямої допомоги компаніям, що опинилися в кризовій ситуації, є підтримка найбільшої японської авіакомпанії "Japan Airlines Corp." (JAL), яка зазнає колосальних збитків.

3. Регулювання валютного та фондового ринків. За часи світової економічної кризи зріс курс національної валюти, через це товари Японії не купували за кордоном. Іншим істотним фактором є скорочення внутрішнього та світового попиту на японську продукцію. Рівень експортних продажів і валютні надходження у

країну зменшились. Для попередження падіння фінансової системи Банк Японії почав влаштовувати інтервенції на фондовому ринку, скуповуючи цінні папери, що позначилося на макроекономічних показниках (різке падіння індексу Nikkei). У результаті фондовий ринок дійсно зупиняє падіння, але й росту не відмічалось. Разом із тим, помірна девальвація японської ієни сприяла стимулюванню японського експорту й активному "прощтовуванню" японських товарів на світові ринки (зниження валютного курсу ієни на 10 % приводить до зростання ВВП країни на 0,75 %).

4. Зменшення витрат на військові потреби – довгий час незначні військові витрати (до 1 % ВВП) і можливість альтернативного використання коштів для розвитку висококонкурентних цивільних галузей і підгалузей.

5. Експорторієнтована економіка – три чверті японського експорту – продукція машинобудування, суднобудування, побутова електронна техніка, металообробне обладнання, робототехніка, синтетичні волокна – характеризуються високою якістю і технічною новизною і є основою державних доходів. У кризові роки географічні пріоритети зарубіжної діяльності в кризових умовах зазнали перегляду. Найбільш привабливою країною для переміщення бізнесу (виробництво, служби продажів, дослідження і розробки, дистрибуція, регіональні штаб-квартири) як і раніше залишається Китай. Усе менше компаній мають намір активізувати свою діяльність в США. Виріс інтерес експортерів до розміщення виробничих потужностей в Малайзії, Індії, Мексиці та Бразилії, а офісів продажів – також у Таїланді, Індонезії, Росії й країнах СНД, що відображає зацікавленість японських компаній в диверсифікації ринків збуту.

В умовах кризи, зниження обсягу продажів і прибутку компанії виробники в першу чергу прагнуть знизити витрати виробництва, позбавляються від частини активів, скорочують кількість персоналу. Японські корпорації розробляють і реалізують свої програми реструктуризації бізнесу. Багато японських компаній виявили виробничі інтереси до розвитку соціальної інфраструктури, енергетики, екобізнесу. Збільшилася частка ринку обладнання, товарів і послуг для збереження навколишнього середовища, устаткування і технологій для отримання і використання поновлюваних джерел енергії. Внутрішній ринок і ринок країн Південно-Східної Азії оцінюється експертами приблизно на 10 % світового ВВП.

6. Стимулювання малого і середнього підприємства – стимулювання приватних капіталовкладень у розвиток усіх сфер соціально-економічного життя країни, списання боргів, зниження адміністративних бар'єрів, збереження діючих і створення нових робочих місць, створення системи соціального захисту тимчасово безробітних, збільшення субсидій підприємствам для поступового регулювання рівня зайнятості; активізація діяльності місцевих і регіональних відділень державної служби зайнятості, а також приватних кадрових агентств, що взаємодіють з роботодавцями. Упроваджено програму надання фінансової допомоги малим, середнім і великим підприємствам, забезпечення фінансової підтримки закордонним проектам, виконуваним японськими компаніями (переважно розташованим в Азії), скуповування акцій різних проблемних банків і розширення їхньої діяльності, фінансова підтримка стійкості фондового ринку, іпотечного кредитування і земельних трансакцій. Надано субсидії власникам підприємств для заохочення постійного найму. Зокрема, тим підприємствам, які продовжать термін дії контракту для тимчасових працівників, студентів і літніх людей, виділялися додаткові грошові субсидії.

7. Розвиток інноваційних ринків – розширення експорту нових продуктів і послуг, створених завдяки успішній комерціалізації інноваційних розробок, що дозволить японській економіці прийти у відповідність до таких тенденцій глобального розвитку, як перехід до зниження споживання вуглеводнів та інших невідновних природних ресурсів, прагнення до оздоровлення довкілля та до забезпечення довготривалого сталого соціально-економічного розвитку. У частині створення та розвитку нових ринків основний акцент поставлено на вивчення змін ринкової кон'юнктури з метою реалізації тільки тих інноваційних розробок, які забезпечать зростання продаж. Японські компанії відкрили для себе новий ринок – будівництво об'єктів інфраструктури за кордоном.

8. Логістика. Відбулися деякі зміни в системі логістики. В останні 50 років Японія створила високорозвинену систему логістики, незважаючи на незвичайне географічне положення. Повітряний і морський транспорт відіграє важливу роль, а залізничні перевезення та автомобільні доставки посідають другорядні позиції. Це пов'язано з ландшафтними і географічними особливостями країни. У зв'язку з тим, що площі земель придатної для будівництва, яка розташована на рівній поверхні, обмежена, і, відповідно, будівництво автомобільних артерій на гірських регіонах стало досить дорогим. У відповідь на ці регіональні особливості, аеропорти і великі проекти все частіше будуються на штучних островах в морі. Крім того, сучасний розвиток автомобільних доріг не тільки відстає від зростання автомобільного парку, а й сповільнюється в останні роки. Що стосується основних логістичних артерій країни, то регіональна політика спрямована на утримання автомобільних доріг і ремонту, перехід від дорогого ремонту до більш економічного технічного обслуговування, тобто профілактична спрямованість.

Найбільш вагомим регіональним транспортуванням вантажів в Японії є дорожній транспортні шляхи і каботажне судноплавство. Донедавна роль залізничних перевезень була незначною, але це суттєво змінилося в кризові роки. Товар з інших азіатських країн усе частіше імпортується авіашляхами. При цьому порти Японії страждають від наслідків інвестицій в порти та морські потоки інших азійських країн, і вони не можуть конкурувати з іншими гаванями в Азії, що також негативно вплинуло на темпи розвитку регіональної кризи.

Зіткнувшись одночасно із сильною міжнародною конкуренцією, японські логістичні послуги і транспортні компанії намагаються зміцнити свої позиції в морі, суші і повітрі, пропонуючи мультимодальні доставки, надійний і якісний транспорт. Міжнародні логістичні компанії вклали свої кошти в японські логістичні мережі і сприяють їхньому розвитку. Сьогодні логістичний ринок Японії відкритий для зберігання, розподілу та всіх можливостей контрактної логістики.

9. Енергетика. На 2011 р. економічна криза в Японії змінилася на незначне зростання показників ВВП. Проте аварія на АЕС "Фукусіма" викликала падіння виробництва електроенергії на 30 %, виник дефіцит енергозабезпечення. Японія терміново поповнює дефіцит енергоресурсів імпортом зрідженого природного газу з Катару та Австралії. Його частка у виробництві електроенергії досягла 60 %. Острівна країна ввозить зріджений природний газ тільки танкерами, наслідком чого стало різке збільшення ціни на енергоресурс (на внутрішньому ринку Японії газ коштує в сім разів дорожче, ніж в Європі, куди він іде по трубопроводах, і в США, де він не піддається зріджуванню і дешевшає завдяки конкуренції з місцевим сланцевим газом). Оператори регіональних енергосистем не були до цього готові й почали

підвищувати тарифи для споживачів, щоб покрити збитки і витрати на запуск законсервованих теплових електростанцій. Підвищення тарифів стало стимулом для розвитку альтернативної енергетики.

10. Соціальна політика. Серед найважливіших першочергових заходів уряду, що дозволили уникнути негативних тенденцій і сприяли подальшому виходу із кризи, необхідно відзначити насамперед підтримку досить високого рівня зайнятості та надання соціальної допомоги тимчасово безробітним. Реалізовано програму забезпечення соціального захисту звільнених працівників поряд з організацією мережі місцевих пунктів з надання щоденної соціальної допомоги безробітним, щодо їхнього забезпечення тимчасовим житлом і надання інших соціально-побутових послуг. Було збільшено розмір одноразової допомоги з народження дитини і догляду за нею, надання безкоштовних медоглядів протягом вагітності та післяпологового догляду за дитиною, розширення мережі центрів з догляду за дитиною на 150 тис. місць протягом року. Допомога в оплаті житла звільненим працівникам у розмірі 40–60 тис. ієн (400–600 дол США) протягом 6 місяців, оплата витрат на переселення осіб, які знайшли нову роботу, допомога молоді та особам старшого віку при переході з часткової зайнятості на повну, додаткові сімейні допомоги, надання коштів домогосподарствам для підвищення рівня споживання, їхньої купівельної спроможності. Спрямовано кошти на розвиток системи професійно-технічного навчання та підвищення кваліфікації фахівців поряд з розширенням діяльності роботодавців і кадрових агенцій із забезпечення повторної зайнятості, реалізацію програм підвищення зайнятості серед інвалідів і вдосконалення їхньої професійної підготовки. Спрощено процедури страхування з безробіття, а також зменшено страхової виплати по безробіттю, що дозволило середньостатистичній японській сім'ї заощаджувати (близько 200 дол на рік).

11. Регіональна політика та інвестиції. Розміщення високотехнологічних виробництв і динаміка росту урбанізації зумовило напрями територіального розподілу окремих префектур у докризовий період економічного зростання. Так, якщо в другій половині ХХ ст. економічний ріст держави позначився на появі та розвитку багаторівневих інтегрованих економічних регіонів, наприклад на райони Канто, Кінкі й Токай доводилося 43 % випадків розміщення високотехнологічних підприємств. Основна тенденція тут полягала в тривалій концентрації виробництв у найбільш розвинених економічних районах. Нерівномірність розвитку регіонів Японії, що створилася як історично в довоєнний час, так і в період економічного росту, призвела до виникнення і загострення багатьох соціально-економічних проблем у період фінансової кризи. У відповідь на це збільшилося значення державної регіональної політики в координації економічного та суспільного планування. Регіональне планування було спрямовано в бік регіоналізму, домінувала політика реалізації численних великих проектів у сфері розвитку інфраструктури, сільськогосподарства, легкої та важкої промисловості існуючих і новостворених префектур Хокайдо, Тохоку, Хонсю, Тюоку і Кюсю [15]. Створення нових портів Тамакомаї та Ісікарі, відкриття нових гірських тунелів дало поштовх у створенні інтегрованих економічно високоспеціалізованих технополісів [17]. Деякі з цих проектів у кризові 90-ті рр. не стали повністю економічно незалежними і рентабельними і були закриті, тому уряд Японії прийняв концепцію розвитку місцевого регіонального планування для підвищення економічної незалежності малих і середніх префектур.

Для зменшення негативних наслідків украй високого рівня урбанізації й концентрації промисловості в домі-

нуючих префектурах упроваджено "Програму міського пожвавлення", спрямовану на підвищення конкурентоспроможності міст за рахунок дерегуляції та підвищення ролі приватного сектора в інвестиційній активності. Перед регіонами ставиться завдання розвиватися таким чином, щоб скорочення населення на тлі його загального старіння не призвело до їхнього занепаду і загрози країнні загалом. Для реалізації сталого розвитку диверсифікованих префектур пропонується в першу чергу докладати зусилля, спрямовані на збереження природних багатств регіону [13]. Уперше за весь час регіональної політики зроблено акцент на внутрішній неоднорідності регіону, посилення ролі місцевих громад та муніципальних урядів в його розвитку [16]. З 2006 р. діє "Програма щодо пожвавлення місцевих академічних хабів" для підтримки місцевих ініціатив щодо соціально-економічного розвитку, що реалізуються спільно з університетами та іншими науково-освітніми установами. Окремо виділяється тип округів з інноваційною регіональною політикою (Хіяма, Осіма, Соя, Токаї, Немуро, Хідака), в яких реалізується програма індустріальних кластерів. Можна говорити про появу нових спеціалізованих префектур усередині досить розвинутих регіонів: туристичних (Камікава, Юбарі, Сірібесі), інноваційно-промислових (Хіяма, Осіма), інноваційно-сільськогосподарських (Абасірі, Кусіро) [14]. Загальна регіональна стратегія керується принципами взаємодопомоги та самостійності регіонів, конкуренції ідей та інновацій, створення стійких регіональних спільнот з допомогою стимулювання місцевої економіки і створення місцевих робочих місць. Регіони планують і діють самостійно, а національний уряд орієнтований на виконання підтримуючої функції. Особлива увага приділяється міжнародній співпраці й формуванню середовища для міжнародних зв'язків з менш розвинутими північними регіонами [12]. На регіональному рівні були створені та розширені додаткові аеропорти (Саппоро, Сін-Тітосе), логістичні центри, збільшився логістичний трафік і співпраця з Російською Федерацією, Південною Кореєю і Китаєм, зокрема на рівні розвитку автомобільного ринку. Це в свою чергу відобразилося на рості автомобільного ринку Приморського краю РФ. Незважаючи на проведені реформи, проблеми регіональної політики залишаються остаточно нерозв'язаними, оскільки вони викликані об'єктивними причинами – нерівномірністю розміщення природних ресурсів, населення, різницею в рівні економічного розвитку окремих районів, у соціальній і навіть етнічній структурі населення.

12. Туризм. Регіональні зміни, диференціація суспільно-економічного рівня переорієнтувала урбанізаційні потоки населення на формування незалежних місцевих громад, збереження природи префектур, розвиток місцевого туризму (гірськолижного, екологічного та ін.). Перспективи туризму з'явилися вже в 60-ті рр. і мали хороші відгуки, адже це дозволило перепрофілювати економіку Японії з мілітариської в "мирну" туристичну. З цього часу туризм в Японії став загальнонаціональною стратегією. Була створена комерційна Японська національна туристична організація (JNTO), спеціалізовані туристичні агентства і фірми, зародилося туристичне підприємство. На юридичному рівні затверджені закони про розвиток курортних регіонів, національні парки, термічні джерела, правові положення роботи гіда-перекладача, міжнародних туристичних готелів.

За 40-річний період розвитку туристичної сфери в Японії досягли значного розвитку рекреаційні та бальнеологічні ресурси, національні парки, зоологічні й ботанічні сади, музеї, історичні пам'ятки і розважальні супутні інфраструктурні комплекси (транспортні, готельні, розважальні). Лідерами туристичного сектора ВВП стали префектури Кіото, Вакаяма, Міе, Нара. У першу

чергу це історичні пам'ятки (монастирі, історичні храмові комплекси синтоїзму, Храм Великого Будди), термальні басейни, парки природно-ландшафтного дизайну, гірські туристичні комплекси.

Серед заходів із стимулювання кризової економіки були і не зовсім удачі рішення. Так, за кризові 90-ті рр. японська нерухомість упала в ціні до 80 %, проте ряд жорстких заходів з регулювання ринку нерухомості не дали впасти цінам до ринкового рівня, і з кожним роком проблема падіння ринку нерухомості перетворюється на трагедію, що триває понад 15 років. Це унікальний світовий рекорд щодо тривалості ринкової кризи, але якщо свідомо проводиться політика, яка розтягує фази ділового циклу, нічого іншого й бути не може [8, 11].

Отже, аналіз інфраструктурних чинників, які вплинули на регіональний розвиток Японії в короткі терміни кризи, виглядає таким чином:

1. Доступність людських ресурсів, можливості забезпечення робочою силою, щільність населення міста.
2. Особливості географічного розміщення підприємства, близькість до інших підприємств-партнерів.

3. Вартість землі, стан ринку землі та нерухомості.

4. Логістичні центри, близькість до високошвидкісних внутрішніх транспортних комунікацій, концентрація об'єктів інфраструктури, які забезпечують міжнародні контакти (міжнародні аеропорти і морські порти).

5. Концентрація науково-дослідних, навчальних закладів, збільшення продуктивності праці, а також тривалості періоду працездатності населення, забезпечення соціальних умов (відпочинку працівників, підвищення їхнього культурного та інтелектуального рівня, соціальний захист членів суспільства від негативних проявів ринку).

6. Концентрація органів управління економікою, рівень реалізації міських функцій, концентрація фінансових установ.

7. Близькість і концентрація курортів, рекреаційних зон.

8. Близькість до природних ресурсів, таких як вугілля і видобувна промисловість.

Стратегія довгострокового зростання Японії передбачає всебічну підтримку розвитку технологій (особливо для енергетики і транспорту), медичну реформу, відродження сільського, лісового та рибного господарства, розвиток співробітництва промисловості, академічних установ з метою активізації дослідницької та інноваційної діяльності в країні, розвиток людських ресурсів, підтримка малого і середнього бізнесу, розвиток інфраструктури, що забезпечує кооперацію між регіонами Японії та підвищення конкурентоспроможності регіонів, реалізація потенціалу інформаційних технологій, розвиток туризму та сприяння формуванню сприятливого клімату для ведення підприємницької діяльності японських компаній за кордоном.

Висновки. З досвіду Японії можна взяти та адаптувати такі реформи: децентралізація влади та бюджету і передача джерел оподаткування до місцевої влади, децентралізації місцевої автономії та інновацій, розв'язання демографічних проблем, мобілізація зростання в малих регіонах за допомогою програм мікрорегіонального та міждержавного співробітництва у східному регіоні, створення академічних і наукових хабів для підтримки місцевих ініціатив щодо соціально-економічного розвитку, інвестиції в регіональні конкурентоспроможні галузі для підвищення конкурентоспроможності та територіального розвитку малих префектур, система грантів, що спрямовуються на місцеві проекти розвитку для модернізації спільнот, що включають такі компоненти, як історія, культура та природні особливості конкретного регіону.

Список використаних джерел

1. Белокурова Г.В. Состояние и перспективы реструктуризации финансовой системы Японии. Актуальные проблемы современной Японии / Г. В. Белокурова. – М.: Ин-т Дальнего Востока РАН, 2003.
2. Бондаренко В.А. Политика Японии по преодолению кризиса. URL / В.А. Бондаренко : http://www.giac.ru/content/document_r_%7B27CED5EF-980C-4B9C-8CC5-5F8918B89607%7D.html
3. Васильева Д.Д. Политика стимулирования экономической конъюнктуры Японии (2008–2010) / Д.Д. Васильева // Вестн. Бурят. ун-та. История – 2012. – Вып. 7. – С. 157-161.
4. Инфляция и её последствия. Современный экономический кризис в Японии. URL: <http://www.wm-finance.com.ua/books/view/6/section:12>
5. Федоровский А. Возможности и проблемы регионального сотрудничества в Восточной Азии / А. Федоровский // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 1. – С. 82-91.
6. Arai Yoichi. Monetary Policy in the Great Recession / Arai Yoichi, Takeo Hoshi. – RIETI Discussion Paper Series 04-E-024, 2004 – 27 p.
7. Fatum Rasmus. Foreign Exchange Intervention and Monetary Policy in Japan, 2003–2004 / Fatum Rasmus, Michael Hutchison. – Institute of Economic Research, Hitotsubashi University. Discussion Paper Series 93, 2005. – 31 p.
8. Lipsy P.Y. The Politics of Financial Crisis Response in Japan and the United States / P.Y. Lipsy, Takinami Hirofumi. // Japanese Journal of Political Science. – 2013. – Vol. 14(3). – P. 321-353.
9. Mikuni Akio. Japan's Policy Trap / Mikuni Akio, R. Taggart Murphy. – Washington, DC: Brookings Institution Press, 2003. – 224 p.
10. Resolution on Overcoming the Global Financial Crisis // The 17th Annual meeting of the Asia-Pacific parliamentary forum (APPF) (11-15 January 2009, Vientiane Capital, Lao PDR).
11. Takafumi Sato. Global Financial Crisis: Japan's Experience and Policy Response / Sato Takafumi // Asia economic policy conference. – 2009. – P. 285-289.
12. План формирования государственной территории и комплексный план развития Хоккайдо. URL: <http://www.hkd.mlit.go.jp/rus/05.html>
13. Hokkaido Future Creation Plan. URL: <http://www.pref.hokkaido.lg.jp/ss/ksk/sougou/englishversion/index.htm>
14. Statistics bureau Japan <http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/index.htm>
15. Takahara K. Yubari tries downsizing to solve fiscal crisis / K. Takahara The Japan Times, 2007. URL: <http://www.japantimes.co.jp/text/nn20070301f1.html>
16. Visual Introduction of Hokkaido Industry. METI Japan, 2008. – 71 p.
17. Yamashita K. The postwar development of regional planning in Hokkaido / K. Yamashita. – Hokkaido University of Education, 1975.

References

1. Belokurova G.V. Sostoyaniye i perspektivy restrukturizatsiyi finansovoy sistemy Yaponii. Aktualnye problemy sovremennoy Yaponii / G.V. Belokurova. – M.: Institut Dal'nego Vostoka RAN, 2003.
2. Bondarenko V.A. Politika Yaponii po preodoleniyu krizisa. URL: http://www.giac.ru/content/document_r_%7B27CED5EF-980C-4B9C-8CC5-5F8918B89607%7D.html
3. Vasilyeva D.D. Politika stimulirovaniya ekonomicheskoy konyunktury Yaponii (2008-2010 rr.) / D.D. Vasilyeva / D.D. Vasilyeva // Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – Vyp. 7: Istoriya. – S. 157-161.
4. Inflyatsiya i ee posledstviya. Sovremennyy ekonomicheskii krizis v Yaponii. URL: <http://www.wm-finance.com.ua/books/view/6/section:12>
5. Fedorovskiy A. Vozmozhnosti i problem regionalnogo sotrudnichestva s Vostochnoy Azii / A. Fedorovskiy // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. – 2010. – № 1. – S. 82-91.
6. Arai Yoichi, Takeo Hoshi. Monetary Policy in the Great Recession / Arai Yoichi, Takeo Hoshi. – RIETI Discussion Paper Series 04-E-024, 2004 – 27 p.
7. Fatum Rasmus. Foreign Exchange Intervention and Monetary Policy in Japan, 2003–2004 / Fatum Rasmus, Michael Hutchison. Institute of Economic Research, Hitotsubashi University. Discussion Paper Series 93, 2005. – 31 p.
8. Lipsy P.Y. The Politics of Financial Crisis Response in Japan and the United States / P.Y. Lipsy, Takinami Hirofumi // Japanese Journal of Political Science. – 2013. – Vol. 14(3). – P. 321–353.
9. Mikuni Akio. Japan's Policy Trap / Akio Mikuni, R. Taggart Murphy. – Washington, DC: Brookings Institution Press, 2003. – 224 p.
10. Resolution on Overcoming the Global Financial Crisis // The 17th Annual meeting of the Asia-Pacific parliamentary forum (APPF) (11-15 January 2009, Vientiane Capital, Lao PDR).
11. Takafumi Sato. Global Financial Crisis: Japan's Experience and Policy Response / Sato Takafumi // Asia economic policy conference, 2009. – P. 285-289.
12. Plan formirovaniya gosudarstvennoy territorii i kompleksnyi plan razvitiya Hokkaido. URL: <http://www.hkd.mlit.go.jp/rus/05.html>
13. Hokkaido Future Creation Plan. URL: <http://www.pref.hokkaido.lg.jp/ss/ksk/sougou/englishversion/index.htm>
14. Statistics bureau Japan <http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/index.htm>
15. Takahara K. Yubari tries downsizing to solve fiscal crisis / K. Takahara. The Japan Times, 2007. URL: <http://www.japantimes.co.jp/text/nn20070301f1.html>
16. Visual Introduction of Hokkaido Industry. METI Japan, 2008. – 71 p.
17. Yamashita K. The postwar development of regional planning in Hokkaido / K. Yamashita. – Hokkaido University of Education, 1975.

П. Макаренко, канд. геогр. наук, науч. сотр.
Национальная академия наук Украины, Киев, Украина

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС КАК ПРЕДПОСЫЛКА РЕГИОНАЛЬНЫХ СДВИГОВ В ЭКОНОМИКЕ ЯПОНИИ

Проанализированы явления и последствия экономического кризиса в Японии, раскрывается система антикризисных правительственных мер по стимулированию экономического роста, фондового рынка и рынка недвижимости, общественно-политических и социальных программ. Рассматриваются удачные антикризисные меры и негативные последствия действия регуляторной политики в условиях падения внутреннего и внешнего рынков. Проведен анализ региональной политики и экономические отношения со странами-партнерами.

Ключевые слова: экономический кризис, антикризисные меры, региональная политика, региональное партнерство.

P. Makarenko, PhD Geography, Scientific Researcher
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THE ECONOMIC CRISIS AS A PREREQUISITE FOR REGIONAL SHIFTS IN THE ECONOMY OF JAPAN

In article analyzed the signs and consequences of the economic crisis in Japan, revealed a system of anti-crisis government measures to stimulate economic growth, the stock market and real estate market, public policy and social programs. Successful anti-crisis measures and the negative effects of regulatory policy in the fall of domestic and foreign markets were considered.

We were analyzed three major economic crises: the post-war crisis, the crisis of the 90s, the 2008 financial crisis. The economic crisis of the early 90s had a very specific background; analysis and reflection of them are allowed to reduce the crisis of 2008. The first crisis was caused mainly by internal economic factors, and the second – the global financial crisis.

Pre-crisis economic had certain market conditions. During export economy Japan generated industrial growth, increase a foreign production, results of direct investment. Japanese companies had pursued a policy of active promotion in Asian markets.

Over the years 2002-2007 decline the consumer demand, and in 2008 there were the first signs of recession. Textile and chemical industry, general engineering, ferrous metallurgy, information and communication electronic equipment had reduced production and profits. After analyzing the current situation in the world markets, the Japanese government approved the "Complex strategic measures to overcome the crisis." The government executed the following major steps:

- 1. Increase local and regional regulation;*
- 2. Reduction of taxes;*
- 3. Exchange and stock markets regulation;*
- 4. Reduce military spending;*
- 5. The increase in exports, business building in regional market centers;*
- 6. Promote small and medium enterprises (SMEs);*
- 7. Formation of innovative markets;*
- 8. Development of logistics infrastructure;*
- 9. Reduce energy dependence, changing sources of energy;*
- 10. The reform of social policy;*
- 11. The reform of regional policy and investment;*
- 12. The development of tourism projects.*

The experience of Japan can be adapted a series of reforms: decentralization, solving demographic problems, increasing regional and international business, scientific and technological development, investment in infrastructure and trade logistics, tourism development. Successfully reforms and strategic location was allowed Japan to survive the economic crisis and achieve economic growth.

Keywords: economic crisis, anti-crisis measures, regional policy, regional partnership.